

THE ROLE OF WOMEN IN THE KHWAREZM JADIDISM MOVEMENT

Ruzmatova Dilfuza Yuldashevna

Teacher of the Uzbek language and literature,

Faculty of Philology and History, Urgench

State Pedagogical Institute

dilfuzaruzmetova4045@gmail.com

Abstract: This article is devoted to the analysis of the role of women in the Khorezm Jadid movement and their contribution to the development of society. The Jadid movement played an important role in implementing cultural and educational reforms in Khorezm at the beginning of the 20th century. Women participated in this movement not only as objects of reforms, but also as active subjects. The article studies the role of women in education, awakening society, and reforming family life. It also analyzes the significance of the works and initiatives of the Jadids, who called on women to a new worldview. The study highlights the activity of Khorezm women in social life based on historical sources, the Jadid press, and modern research. The article serves to study the historical experience on issues of women's rights and equality.

Keywords: Jadidism, female Jadids, Khiva Khanate, Muhammad Rahimkhan II (Feruz), photography and theater art, khorezm jadidism, women's movement, jadidism reforms, women's education, enlightenment, social equality, women's rights, jadid press.

Xorazm muhitida jadidlar harakati o'z davrida ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy rivojlanishda muhim rol o'ynagan. Jadidlar harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida butun Markaziy Osiyoda, jumladan, Xorazmda ham keng yoyilgan edi. Ular jamiyatni isloh qilish, zamonaviy bilimlarni targ'ib qilish va eski an'analardan voz kechish maqsadida faoliyat yuritganlar.

Xorazm muhitida jadidlar tutgan o'rni:

Ma'rifat tarqatish va ta'lim tizimini rivojlantirish. Jadidlar eski maktab va madrasalar tizimini zamonaviy o'qitish usullariga asoslangan yangi maktablar bilan almashtirishga intildilar. Xorazmda jadidlar maktablari ochilib, ularda tabiiy fanlar, geografiya, tarix va boshqa dunyoviy fanlar o'qitila boshlandi.

Matbuot va adabiyot rivojiga hissa qo'shish.

Jadidlar o'z g'oyalarini targ'ib qilish uchun gazeta, jurnallar va kitoblar chop etdilar. Xorazmda ham jadidlar milliy adabiyot va matbuot orqali xalqni yangicha dunyoqarashga chorlashga harakat qildilar. Jadidlarning asarlarida vatanparvarlik, taraqqiyot va ilm-ma'rifat targ'ib qilindi.

Siyosiy va ijtimoiy islohotlarga intilish

Xorazmda jadidlar ijtimoiy tenglik, iqtisodiy rivojlanish va siyosiy islohotlar uchun kurash olib bordilar. Ular jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizliklarni tanqid qilib, millatning o'zligini anglash va mustaqil rivojlanishga chorladilar.

Teatr va san'at rivojiga ta'siri.

Jadidlar zamonaviy teatrning shakllanishiga katta hissa qo'shganlar. Ular sahnalashtirilgan asarlar orqali jamiyatdagi muammolarni ko'tarib chiqib, xalqni tarbiyalash va ma'naviy yuksaltirishga harakat qilganlar.

Ayollarning jamiyatdagi o'rnini ko'tarish.

Xorazmda jadidlar ayollarning ta'lim olishi va ijtimoiy hayotda faol qatnashishi zarurligini targ'ib qilishdi. Bu masalada ayollarning maktabga borishi va huquqlarining himoya qilinishi asosiy e'tibor markazida edi.

Xorazm muhitidagi jadidlar harakati xalqning madaniy va ma'naviy rivojlanishida yangi davr boshlab berdi. Ularning ma'rifiy va islohotchilik faoliyati o'sha davrda katta ta'sir ko'rsatgan bo'lsa-da, jadidlar ko'plab qiyinchiliklarga duch kelgan va ularning harakati qattiq ta'qiblarga uchragan. Shunga qaramay, ularning merosi bugungi kunda ham dolzarb va qadrlı bo'lib qolmoqda.

Xorazm muhitida jadidlar harakatining rivojlanishida bir qator mashhur shaxslarning roli katta bo'lgan. Ushbu jadidlar Xorazm xalqining ma'naviy, madaniy va ijtimoiy hayotiga salmoqli hissa qo'shgan. Quyida Xorazmda faoliyat ko'rsatgan asosiy jadidlar va ularning faoliyati haqida ma'lumotlar keltiriladi:

Komil Xorazmiy (1825–1899)- Xorazmning yirik adiblari va ma'rifatchilaridan biri hisoblanadi. U xalq ma'rifatini yuksaltirishda va zamonaviy bilimlarni targ'ib qilishda katta rol o'ynagan. U faoliyati davomida o'z she'r va asarlarida xalqni bilim olishga, ma'rifatga chorlagan. U ijodida eski tartib-qoidalarni tanqid qilgan va taraqqiyot tarafdori bo'lgan.

Matmurod Qori Vafodiy (1858–1923)- Xorazmda jadidchilik g'oyalarini tarqatishda va ta'lim sohasini rivojlantirishda faol qatnashgan shaxsdir. U faoliyati davomida Xorazmda jadid maktablarini tashkil etishga katta hissa qo'shgan. O'z she'r va maqolalarida xalqni ma'rifatparvarlikka, savodxonlikka undagan.

Muhammad Rahimxon II (Feruz) (1845–1910) Xorazm xonligining hukmdori bo'lgan bo'lsa-da, o'zining ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan tanilgan. Uning hukmronligi davrida madaniyat va san'at rivojlangan. Feruz xalq ma'rifatini yuksaltirishda va yangi o'qitish usullarini joriy etishda jadidlarning faoliyatini qo'llab-quvvatlagan.

Xudoybergan Devonov (1879–1940) Xorazmda foto va kino san'atining asoschisi sifatida tanilgan bo'lsa-da, u jadidchilik harakatida ham faol qatnashgan.

Devonov o'z suratlari va faoliyati orqali ma'rifiy-tarbiyaviy ishlarga xizmat qilgan. U o'z davrining ijtimoiy va madaniy hayotini hujjatlashtirgan.

Munavvar Qori Abdurashidxonov (1878–1931) - butun Turkistonda taniqli bo'lsa-da, uning g'oyalari Xorazm muhitiga ham ta'sir qilgan. Yangi usul maktablarini tashkil qilish orqali xalqni zamonaviy bilimlar bilan tanishtirgan. Xalqni o'z huquqlari va milliy qadriyatlariga hurmat qilishga o'rgatgan.

Xorazmda jadidchilik harakatining rivojlanishi va ta'sirida yuqorida tilga olingan shaxslarning hissasi juda katta. Ular zamonaviy ta'lim, madaniyat va ijtimoiy islohotlar uchun kurash olib borib, xalqning ongini yuksaltirishga xizmat qildilar. Ularning faoliyati Xorazm muhitida o'z davrida katta yangiliklar boshlab berdi va bugungi kun ma'rifatparvarligiga zamin yaratdi.

Xorazmda jadidlar harakati faqat erkaklar bilan cheklanib qolmagan. Bu harakat ayollarning ta'lim olishi, jamiyatdagi o'rnini yuksaltirish va ularning faolligini oshirishga alohida e'tibor qaratgan. Ayollar orasida ham jadid g'oyalarini qo'llab-quvvatlagan va o'z hissasini qo'shgan ilg'or shaxslar bo'lgan. Quyida Xorazmdagi jadidlar orasida ayollar roli haqida ma'lumotlar keltiriladi.

Gulchehra Saodat Xorazmdagi ilk ma'rifatparvar ayollardan biri bo'lib, jadidlar harakatiga aloqador edi. Ayollarning ta'lim olishini qo'llab-quvvatlagan va o'z zamonasidagi ayollar orasida bilim tarqatishga intilgan. U yangi usul maktablarida dars berib, ayollar savodxonligini oshirishga katta hissa qo'shgan.

Qora oyim Devonova (Xudoybergan Devonovning singlisi yoki qarindoshi) Xudoybergan Devonovning qarindoshi bo'lgan Qora oyim Devonova ham jadid g'oyalarini qo'llab-quvvatlagan ayollar orasida tilga olinadi. Ayollarni ijtimoiy hayotda faol bo'lishga chorlagan. Yangi usul maktablarida ta'lim sohasida faoliyat yuritgan.

Fatima Tursunova. Fatima Tursunova Xorazmda jadidlarning ayollarga oid islohotlarini amalga oshirishda faol qatnashgan. Xorazmda ayollarning o'qishi uchun maktablar tashkil qilishda ishtirok etgan. Ayollar huquqlarini himoya qilish va ularni ijtimoiy hayotga jalb etish bilan shug'ullangan.

Jadid harakati va ayollar ta'limi.

Jadidlar harakatida ayollarning jamiyatdagi rolini oshirish muhim masala edi. Bu harakat ayollarni ma'rifatli qilish, ularga zamonaviy bilimlarni yetkazish va ularning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan edi. Jadidlar ochgan yangi usul maktablarida qiz bolalar uchun alohida sinflar tashkil qilinardi, ayollar orasidan o'qituvchilar yetishtirishga e'tibor qaratilardi. Xorazmda jadidlar orasida faoliyat ko'rsatgan ayollarning soni haqida aniq ma'lumotlar cheklangan bo'lsa-da, yuqorida tilga olingan shaxslar va umuman, jadidlar harakatidagi ayollar ishtiroki xalqni o'qimishli qilish va ayollarni jamiyatda faol rol o'ynashga undashda katta ahamiyatga ega bo'lgan. Bu harakat Xorazmda ayollarning ta'lim olish va jamiyat hayotida ishtirokini yangi bosqichga olib chiqdi.

Xorazmda jadidchilik harakati ijtimoiy hayotning ko'plab jabhalariga, jumladan, ayollarning ta'lim olishi va jamiyatdagi o'rnini mustahkamlashga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. XX asr boshlarida ayollarning ijtimoiy hayotda faol qatnashuvi juda cheklangan edi. Jadidlar bu muammoni ko'tarib chiqib, ayollarni zamonaviy ta'lim tizimiga jalb qilish, ularga huquqiy va madaniy erkinlik berish tarafdori edilar.

Xorazmda ayollarning jadidchilik harakatidagi o'рни.

Ayollarning ta'lim olishini targ'ib qilish. Jadidlar ayollarning ta'lim olishini jamiyatni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida ko'rganlar. Ular:

- Qiz bolalar uchun yangi usul maktablarini ochish: Xorazmda yangi usul maktablari ochilib, ularda qiz bolalarga ham dars o'tildi. Bu maktablarda matematika, geografiya, tarix, adabiyot kabi fanlar o'qitila boshlandi.

- Ayollar savodxonligini oshirishga qaratilgan dasturlar: Jadidlar savodli ayol oilaning, natijada butun jamiyatning ma'rifatparvarlikka erishishini ta'minlashini ta'kidladilar.

Ilg'or ayollar faoliyati.

Xorazmda jadid harakati bilan bog'liq bo'lgan ilg'or ayollar bor edi. Ular o'z davrida:

- O'qituvchi sifatida faoliyat yuritganlar. Jadidlar ochgan maktablarda ayol o'qituvchilar ham dars bera boshladilar. Bu o'z navbatida boshqa ayollar uchun namuna bo'ldi.

- Ayollar huquqlarini himoya qilganlar. Xorazmdagi ba'zi ayollar xalq orasida targ'ibot ishlari olib borib, qizlarning o'qish zarurligini tushuntirishga harakat qilganlar.

Ayollar huquqlarini himoya qilish.

Jadidlar ayollarning huquqiy va ijtimoiy mavqeini yuksaltirish masalasini ko'tarib chiqdilar. Bu borada:

- Erkinlik masalasi. Ayollarning diniy va urf-odatlar bilan bog'liq cheklovlardan xalos bo'lishi kerakligi haqida fikr yuritilgan.

- Nikoh va oila masalalari: Jadidlar erta nikoh va ko'pxotinlilik kabi amaliyotlarni tanqid qilib, ayollarning oiladagi mavqeini mustahkamlashni targ'ib qilganlar.

Ilmiy va ijodiy faoliyatdagi ayollar.

Xorazmda jadidchilik harakatida ishtirok etgan ba'zi ayollar ilmiy va ijodiy sohalarda ham faol bo'lgan:

- She'r va maqolalar orqali ta'sir ko'rsatish: Ayollar orasidan chiqib, o'z asarlari orqali ma'rifatni targ'ib qilgan shaxslar ham bo'lgan.

- Sahna san'ati va teatr. Teatr jadidlar tomonidan jamiyatni tarbiyalash vositasi sifatida qo'llangan. Bu jarayonda ba'zi ilg'or ayollar ham sahna san'atida ishtirok etgan.

Ilmiy aloqalar va targ'ibot ishlari.

Ayollar orasida jadidchilik g'oyalarini targ'ib qilish uchun ilmiy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etilgan. Bu tadbirlarda ilg'or ayollar qatnashib, ayollarni ma'rifat yo'liga chorlashgan.

Mashhur ayollar

Qora oyim Devonova

Xudoybergan Devonovning qarindoshi bo'lishi ehtimol qilingan Qora oyim Devonova, ayollar orasida yangi ta'lim tizimini targ'ib qilish va maktablarda dars berish bilan tanilgan.

Saodat oyim

Saodat oyim Xorazmda ayollarni ma'rifatga chorlashda faol bo'lgan. U jadidlarning ayollarga oid islohotlarini qo'llab-quvvatlagan.

Gulchehra oyim

Xorazmda qiz bolalar ta'limini rivojlantirishda faol ishtirok etgan va ayollar orasida jadidchilik g'oyalarini yoygan.

Jadidlarning ayollar ta'limi haqidagi fikrlari.

Jadidlar orasida ayollar masalalari bo'yicha ilg'or fikrlarni ilgari surganlar ko'p edi. Jumladan:

- Abdurauf Fitrat o'z asarlarida ayollarni ta'lim olishga chaqirgan va ularning savodli bo'lishi muhimligini ta'kidlagan.

- Munavvar Qori qiz bolalar ta'limi muhim ekanini va ularni o'qitish jamiyatni rivojlantirishdagi muhim omil ekanini aytgan. Xorazmda jadidchilik harakatida ayollar ishtiroki cheklangan bo'lsa-da, bu harakat ayollarni ma'rifatli qilish, ularning huquqlarini himoya qilish va jamiyatda faol o'rin egallashlariga yo'l ochib berdi. Ilg'or ayollar o'z faoliyatlari orqali boshqa ayollarni o'qitish, zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish va jamiyatda faol bo'lishga ilhomlantirdilar. Ushbu harakat Xorazmda ayollarning ta'lim va madaniyat sohasidagi o'rnini oshirish uchun muhim bosqich bo'ldi.

Iqtiboslar:

1. Tarixiy va umumiy manbalar

1. Abdurauf Fitrat – "Oila" (1919).
2. Hodi Zarif – "Turkiston jadidlari".
3. Mahmudxo'ja Behbudiy – "Risoi Sayyoh" va boshqa maqolalar.

2. Horazm va jadidchilik bo'yicha tadqiqotlar

1. Qodirov M. A. – "O'zbekiston jadidlari va ularning ma'rifiy faoliyati".
2. Horazm Ma'rifat Jamiyati tarixi – Ilmiy maqolalar to'plami.
3. Karimov N. K. – "O'zbek madaniyati va ma'rifatparvarlik".

3. Ayollar va jadidchilik bo'yicha tadqiqotlar

1. Kamp M. – "The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism".
2. Shamsutdinova D. – "Ayollar huquqlari va ta'limi: O'zbekistonda jadidchilik davri".
3. Sodikova M. T. – "Horazmda ayollarning ta'lim olishi".

4. Yodgorliklar va hujjatlar

1. Horazmda saqlanayotgan arxiv materiallari va hujjatlar (mahalliy tarix muzeylari va O'zbekiston davlat arxivlari).



2. Xudoybergan Devonov va uning oilasi haqida surat va ma'lumotlarni o'rganish.
3. Jadidlar maktablari va ular tomonidan yozilgan o'quv dasturlari.